

ЧОВЕК И РАД У УСЛОВИМА ДРУШТВЕНОГ УПРАВЉАЊА

— прилог Лењиновом учењу о улози човека и рада у социјализму —

Налазећи се у центру догађаја који су „погресли свет” — Лењин је наставно да, као пре револуције, проучава праксу, да извучи закључке из ње и поставља задатке. Рад је истицао као основни задатак, а праксу као основни извор животности. Русија треба да се претвори у огромну армију рада ради општег задатка социјализма — ослобођења радника ⁽¹⁾.

После свргавања буржоазије неопходно је на рад привући што већу масу, не само због изградње земље већ и у циљу утемељења основног начела новог поретка — да рад и резултати рада представљају основ материјалног и друштвеног положаја човека. Рад треба да буде право и обавеза сваког — да би сви имали једнаке изгледе и да нико не би живео експлоатишући туђи рад.

Пошто је извршена експропријација, потребно је масовно организовање и обједињавање радника у раду и управљању друштвеним средствима и расподели резултата рада. Потребна је, такође, изградња нових друштвених односа, новог односа према раду, нова организација рада и радна дисциплина. Уз подизање општег и стручног образовања то треба да доведе до остваривања нове улоге и положаја човека и формирања његове нове свести. Изградњу нових односа треба ускладити са неопходношћу коришћења најновијих научних и техничких достигнућа у циљу успешне економске изградње и стварања нових друштвених односа ⁽²⁾.

Лењин је о задацима изградње социјализма говорно полазећи од конкретно датих односа и проблема, али његова схватања превазилазе оквире тих околности и имају принципијелан значај. У светлости Лењинових схватања овде ће бити речи о неким видовима социјалистичких друштвених односа, у првом реду рада и положаја и улоге човека.

I

Експропријација експропријатора и узимање средстава за производњу и рад у друштвену својину само је први корак у изградњи социјалистичких друштвених односа ⁽³⁾. Изградња нових друштвених односа мора да почива на новој, вишој друштвеној организацији рада и евиденцији и контроли. То је пут ка социјализму, јединствен пут: обучавати рад-

(1) В. И. Ленин, Полное собрание сочинений 4, изд., Москва, том 30, стр. 289, 378, 483.

(2) В. И. Ленин, Исто, том 27, стр. 230.

(3) В. И. Ленин, Исто, том 27, стр. 266.

нике практичном делу управљања огромним предузећима, организацијом крупне производње и расподеле (4). Евиденција и контрола, односно управљање друштвеним средствима и производима рада битни су за функционисање нових друштвених односа (5).

Управљање друштвеним средствима је од посебног значаја као пракса. Кроз практично остваривање учешћа радника, односно практичну делатност у управљању, изграђују се нови односи међу људима и нов однос према раду. Та пракса управљања мора бити јединствена у битном, сагласна друштвеним односима, основним друштвеним нормама, али истовремено и одраз специфичних услова, јер је само тада у складу са стварношћу и представља извор животности. Та пракса треба да да резултате на основу којих ће се утврђивати конкретни облици и правци учешћа радника и широких маса у управљању друштвеним средствима и резултатима рада. Јединственост је нужна само у битном, у основи, јер је разноликост извор виталности.

Пракса треба да остварује афирмацију човека, његових способности и рада, а тиме и повећање продуктивности рада и побољшање организације рада. Једна од основних претпоставки тих резултата је лична заинтересованост — не на ентузијазму, већ помоћу њега на личној заинтересованости — говорно је Лењин (6).

Питање учешћа радника у одлучивању и управљању јесте питање њиховог одлучујућег утицаја на употребу средстава и производа рада. Остваривање таквог учешћа у економској области Лењин је сматрао далеко тежим и важнијим од учешћа у политичком управљању (7).

Користећи се искуствима у изградњи социјалистичких друштвених односа и сопственим искуствима у погледу учешћа радника у управљању, ми смо Законом 1950. године (8) и Уставним законом од 1953. г. утврдили правне основе и облике радничког управљања у привреди, да би, на основу десетогодишње праксе радничког самоуправљања, увели самоуправљање и у установама друштвених служби.

Уставно регулисање друштвено-економских односа и уставна решења Устава од 1963. године темеље се на дотадашњој самоуправној пракси. Њима су регулисани односи који су се формирали у току више од једне деценије и правно утемељени они облици и односи који су показали своју животност. Тако су се у тој пракси зачели први облици одлучивања од стране радног колектива (радне заједнице), па је било могуће и правно иницирати неке функције радне заједнице (9).

(4) В. И. Лењин, Исто, Том 26, стр. 80, 83, 368; Том 27 стр. 266 и 269; Том 33, стр. 65; Том 29, стр. 386.

(5) В. И. Ленин, Исто, Том 27, стр. 272.

(6) В. И. Ленин, Исто, Том 33, стр. 362.

(7) В. И. Ленин, Исто, Том 27, стр. 230.

(8) в. Основни закон о управљању државним привредним предузећима и вишим привредним удружењима од стране радних колектива, „Служб. лист ФНРЈ”, бр. 43/1950.

(9) в. В. И. Лењин, Исто, Том 28, стр. 250. У Тому 27, стр. 474 Лењин је писао: „ако нам сада може бити предложен Устав — то је само зато што су Совјети у свим крајевима земље створени и испитани . . .” затим: „Они морају схватити да је сада све у пракси . . .” — Том 26, стр. 374 и Том 23, стр. 334.

Нашим системом самоуправљања остварена је Лењина поставка „о јединству у основи у битном“ (10). Самоуправне односе регулишу радне и друштвено-политичке заједнице на основу уставних и других правних норми у складу са специфичним условима у сваком датом случају. То регулисање се, дакле, остварује аутономним регулисањем. Такво регулисање омогућава, с једне стране, стабилност тих односа, а с друге, правремено реаговање на промене у односима.

Самоуправна пракса може аутономним регулисањем, а и иначе, најбоље да афирмише иницијативу, способности и рад. Решења која она нуди утичу снагом примера и животности и на друге радне односно друштвено-политичке заједнице. Поред осталог, она је индикатор државног регулисања самоуправних односа и промена у том регулисању.

Јасно је да самоуправно аутономно регулисање ни у каквој својој „конкретности“ не може да штити интересе појединаца и група разним привилегијама и сл. То би било супротно самоуправним односима и суштини аутономног регулисања самоуправних односа. Оно би могло имати обележје „разноврсности“ или „специфичности“, али не би било ни у суштини ни у основном јединствено.

У пракси самоуправних односа има таквих слабости. Познато је нпр. да у нас на сложенијим пословима раде и лица која за такве послове нису квалификована и да она остварују високе личне дохотке, док један број младих стручњака не може да добије посао (11). То је вид привилегисања једних на рачун других и на рачун друштва у целини. Наша штампа је у више наврата писала о случајевима када су радни људи — проналазачи и рационализатори — морали ићи на суд, или на други начин доказивати право на награду. Та награда је износила неколико милиона, а радници су својим изумом уштедели годишње радној организацији десетине милиона динара. Плодове тога уживају сви, а радник који је то остварио треба да докажује да му припада више од осталих, да његов рад треба да буде награђен.

Ови случајеви су поменути ради илустрације потенцијалне могућности да се макар у најближим видовима оствари нешто на рачун рада другог и на основу привилегија. То, нема сумње, не може бити разлог за подозрење према систему самоуправљања, али јесте озбиљан разлог (заједно са неким другим) за друштвену акцију. Та акција може да има различите облике, али са заједничким циљем демократског разрешавања одређених проблема и сукоба.

Да би се могле предузимати одговарајуће акције, потребно је стално пратити и проучавати практична остваривања система самоуправљања. Потребно је научно проучавати самоуправну праксу, али то не може бити само ствар институција и појединаца. То праћење самоуправне праксе треба да има још један вид — њену контролу од стране читавог друштва, широких маса радних људи. То је, дакле, и ствар целог друштва.

Самоуправно друштво треба да створи одговарајући систем праћења самоуправне праксе који мора да буде јасан и целисходан. Оно, такође,

(10) В. И. Ленин, Исто, Том 26, стр. 374 и 375.

(11) Тај проблем је у нас познат под именом „затворена врата радних организација“ пред младим стручњацима.

мора подстицати и развијати способност сваког да може пратити ту праксу, учествовати у решавању одређених проблема и задатака и да их може контролисати. Поред гарантовања права и могућности да контролише, грађанину треба омогућити опште и стручно образовање.

Изношење делатности радних организација пред суд јавности такође је облик јачања и развоја самоуправљања. То се може чинити јавним средствима информисања, али систематски. Лењин је говорио да штампа питања свакодневне економике треба да износи пред суд маса (12). Таква пракса би спречавала затварање радних организација у себе и постојање привилегија и других слабости. Поред тога она би афирмисала личност човека.

Право иницијативе, право и могућност да се има увид у рад разних друштвених субјеката и друштвену праксу јесте оно што нарочито треба да разликује човека социјалистичког друштва од члана капиталистичког друштва.

II

Права и обавезе радника у социјализму квалитативно су другачији од оних у капитализму. Међутим, неразвијена материјална база, културни ниво становништва, недисциплина, заједно са позитивним наслеђем јесу реални односи у којима се изграђују нови социјалистички односи (13).

Услед неразвијене материјалне базе и поменутог наслеђа ни друштвена заједница ни радне организације нису у стању да одмах видно побољшају положај радног човека, што је веома важно за његов став према раду (14). То чини да осећај рада за другог још живи и да је осећај рада за себе делимичан. Отуда и долази до изражаја став да треба узети што више а дати што мање у раду. То је наслеђе „проклетог“ капитализма (15). Поред тога стварна немоћ већине у капитализму чини да се та немоћ осећа и као садашњост, да се испољава себичност и недисциплина.

Упоредо са уклањањем узрока који леже у материјалној бази, такви односи ће се мењати стварном изменом односа према средствима за рад и резултатима рада. То мења и односе међу људима и утиче на промену њихове свести. Самоуправни односи у нас су облик таквих процеса.

Организација рада и управљања мора да води рачуна о тој реалној бази, односно о наслеђу прошлости, ако је о њему реч — управо о томе како и колико они утичу на развијање нових односа.

Ради ликвидирања заосталости и учвршћивања и изградње нових односа, неопходна је економска изградња. За постизање оптималних резултата нужан је рад. Но, рад је нужан и у једном посебном смислу — као основни фактор материјалног и друштвеног положаја човека (16). Није, међутим, довољно радити — хтети радити, треба знати радити (17). Реч

(12) В. И. Ленин, Исто, Том 27, стр. 231.

(13) В. И. Ленин, Исто, Том 29, стр. 379 и Том 27, стр. 268.

(14) В. И. Ленин, Исто, Том 32, стр. 282.

(15) В. И. Ленин, Исто, Том 26, стр. 371 и Том 29, стр. 379.

(16) Устав СССР, чл. 12. и Устав СФРЈ, чл. 7.

(17) В. И. Ленин, Исто, Том 27, стр. 229, 230 и 268.

је о новој техници и крупној производњи. Знања и искуства у тој техници на почетку изградње социјализма, углавном, није било, јер су социјалистичке револуције извршене у недовољно развијеним земљама. Сада је стање другачије, али потреба за учењем од других, за преузимањем технике од других, није престала. Лењин је указивао на потребу сарадње са капиталистичким земљама ради преузимања научних и техничких знања и модерне технологије. Сада је, међутим, могуће преузимати ту технику и од СССР-а и других социјалистичких земаља. Но, кад год то није могуће ни целисходно, треба ићи на сарадњу са капиталистичким земљама (18).

То преузимање научних и техничких знања усмерено је на развијање производних снага социјализма и квалитета продукције у што краћем року. Лењин је у концесијама и кооперацији са развијеним капиталистичким земљама гледао ефикасан пут јачања производних снага социјализма (19).

Капиталистичке земље, наравно, за такву сарадњу имају интереса због добити или добијања потребних сировина. Где могу бити границе привредне сарадње по обиму и облицима, тешко је рећи и ту ће одлучујућу улогу имати интереси страна које су у питању, али то не може ићи на уштрб гарантованог положаја и улоге човека у социјализму.

III

Тиме што је власт у рукама радника, тиме што је извршена експропријација, питање радне дисциплине није решено — оно се тек поставља. Нову дисциплину треба изградити, а ту има доста тешкоћа (20). Радници су у капитализму сматрали нормалним да не извршавају своје дужности колико год је то било могуће без опасности по надицу и радно место. Променама које се врше у социјализму није могуће преко ноћи изменити тај став.

Дисциплина у капитализму је једна од манифестација власти капитала над радником. Нова дисциплина зна само за власт сопственог јединства — удруженог рада радника. Она постоји, само је она по карактеру, по суштини другачија (21).

Друштвена организација рада захтева тачно и оптимално извршавање задатака, јер ће у противном не само сопствени него и резултати рада других учесника у процесу рада бити мањи. Та околност у условима друштвеног самоуправљања захтева аутономно регулисање радних дужности и одговорности, регулисање од стране самих учесника, који познају процес рада и радне задатке. То регулисање је усклађено са основним нормама о раду и са техничким нормама својственим датом процесу.

(18) СССР је, на пример, закључио уговор са ФИАТ-ом и француском аутомобилском индустријом о изградњи фабрика у СССР-у, а наша земља донела је одговарајућа акта да би омогућила инвестиције страног капитала у нашу привреду.

(19) В. И. Лењин, Исто, Том 32, стр. 282 и 286; В. И. Ленин, Избранные произведения в двух томах, стр. 697.

(20) В. И. Ленин, Исто, Том 27, стр. 267.

(21) В. И. Лењин, Исто, Том 29, стр. 390; Том 27, стр. 266 и 272; Том 30, стр. 470; Том 33, стр. 65.

Питање извршавања радних дужности превазилази оквире радних организација. Извршавање радних дужности није само питање односа према раду, већ и односа према свим учесницима у процесу рада и још више према свим радним људима. Друштвеним средствима се не може радити нерационално, противно техничким и друштвеним нормама, јер су то *друштвена* средства, а не средства неке групе појединаца, или ничија.

Оно што се дешава у радним организацијама у погледу извршавања радних дужности дешава се у *друштву*, и то у друштву које је битно заинтересовано за правилно извршење радних дужности. То се тиче сваког појединца у социјалистичком друштву. Пре свега, свако је заинтересован да резултати рада буду што већи и што квалитетнији, односно да буду оптимални и да се повећавају. Поред тога, послове на којима ради радник не обављајући их како треба, могли би, а често за то имају и интереса, да обављају други радни људи, без обзира да ли већ имају или не неки други посао.

Самоуправно друштво не може да штити оног ко не врши своје радне дужности, оно треба да створи могућност његове замене другим. Фактор конкуренције способности и рада треба да буде присутан и овде уз пуно поштовање пре свега способности, рада и личности човека.

У нас је то питање поставила друштвена и привредна реформа. Рационалност привређивања и начело дохотка поставили су питања искоришћености капацитета, запослености радника и извршавања радних дужности. Услед слабе организације рада и недовољне искоришћености запослених, дисциплина извршавања радних дужности није била, а није ни могла бити увек на одговарајућем нивоу. Услед тога је дошло до напора за побољшање организације рада и смањење броја радника.

Извршавање радних дужности није само акт воље и ствар навике, већ зависи и од организације рада, нпр. од недовољне запослености или презапослености.

Поред тога што радник у оптималном извршењу радних дужности може бити ометен организацијом рада, он може бити „ометен” и сопственим непознавањем задатака и недостатком знања и способности да их изврши.

Овако постављено питање извршења радних дужности има своје две компоненте, и то: а) познавање радних дужности и способност за њихово извршење и б) извршење или неизвршење радних дужности, односно понашање противно техничким и другим нормама које регулишу радне дужности радника. Само што је код друге компоненте реч о радним дужностима, односно о дисциплини и извршењу радних дужности, док је код прве у питању воља, али пре свега општеобразовни и стручни ниво потребан за схватање задатка. То је један од битних услова за извршење радних дужности. Организација рада такође захтева знање.

IV

Поред обезбеђења материјалне основе крупне индустрије, други услов за подизање производности рада у првом реду је образовни и културни ниво становништва и повишење дисциплине рада, умешности при

раду, интензивности, као и боља организација. Као што је већ раније наговештено, из овог произилази да у основи свих ових фактора, који су означени као други услов, лежи образовни и културни ниво радних људи, односно становништва⁽²²⁾. Јасно је, дакле, да се међу основним задацима изградње социјализма налази опште и стручно образовање становништва. Образовање још није постало права људска потреба, те га је потребно омогућити и стимулисати. Облици образовања треба да буду приступачни и да одговарају потребама привреде и друштва. Но, поред институционалних облика, неопходно је омогућити и верификацију знања стечених неформалним путем. Знање и рад морају добити одговарајућа признања.

Образовање се стимулише на разне начине, али један од основних је стимулисање кроз лични доходак. У систему расподеле према раду у нас се то чини стимулисањем већих резултата рада. Међутим, дејство тог система није увек потпуно, и то у мери у којој није извршена, или се не врши сасвим, расподела радних места према способностима.

Повећање продуктивности рада — задатак постављен у нас друштвеном и привредном реформом — разумљиво укључује и захтев за стручношћу. Услед неодговарајуће квалификационе структуре, дошао је местимично до изражаја отпор према младим стручњацима, о чему је напред било речи. Тај отпор изражен је не само у неправилном односу према стручњацима већ и према стручном оспособљавању.

Наслеђена образовна и квалификациона структура није само узрок оваквих појава, већ је отежавала, а и сада отежава, привредни и културни успон социјалистичких земаља. Потребно је, међутим, време да се савладају остаци прошлости, да се утру нови путеви и направе нови кораци у подизању културног и образовног нивоа становништва. Наравно да није реч о простом протеклу времена, већ о упорној и рационалној делатности, у току које ће се наћи најефикаснији путеви за образовну и културну делатност и подизање образовног и културног нивоа становништва.

У току читавог тог периода потребно је стварати такве односе и климу у друштву у којима ће бити јасно и доследно спровођено начело „свако према способностима — свакоме према раду”. Младе генерације морају почињати своје образовање и рад са схватањем да је то не само потреба већ и друштвени захтев, чије неиспуњење чини недоступним низ послова и функција, односно умањује изгледе на виши материјални положај и друштвену афирмацију.

Пракса социјалистичких земаља је дала у области образовања одређене резултате и искуства. Посебно су занимљиви резултати и искуства СССР-а, који значајним делом леже у основи његових успеха у педесетогодишњој изградњи социјализма. То је нарочито уочљиво у његовим изванредним успесима у космонаутици, па и у техници уопште.

Делатност у области образовања ће дати нове квалитативне резултате у изградњи социјализма у СССР-у и другим социјалистичким земаљама.

(22) В. И. Ленин, Исто, Том 27, стр. 228.

*

* *

Подизање образовног и културног нивоа становништва лежи у основи економске изградње социјалистичког друштва. Свака од компоненти изградње нових односа има такође за једну од битних претпоставки општу и техничку културу становништва.

Стваралаштво, усвајање научних и техничких достигнућа, њихова примена у процесу рада и организација рада не могу се замислити без знања, без опште и техничке културе. Изградња нових односа међу људима, учвршћење и развитак гарантоване улоге и положаја човека захтевају, такође, подизање образовног и културног нивоа становништва.

Методи и облици делатности у тој области могу бити усклађени са конкретним стањем и потребама, али опште својство те делатности морају бити масовност, квалитет и савременост. Задатак није лак, али је један од основних услова афирмације личности човека исписане на застави социјализма.

Влајко Брајић

РЕЗЮМЕ

Человек и труд в условиях общественного управления

— *К вопросу об учении Ленина о роли человека и труда при социализме* —

Исходя из поставленных Лениным основных задач построения социализма, автор особо выделяет его понимание необходимости учета и контроля. Подготовка рабочих к управлению огромными предприятиями и организацией крупного производства и распределения, по Ленину является единственным путем к социалистическому строительству.

Принимая во внимание точку зрения Ленина, что „теперь все дело в практике“, автор переходит к изложению некоторых элементов развития самоуправленческих отношений в Югославии. Осуществление единства в основном и существенном и многогранности в соответствии со специфичным, с особой силой нашло свое выражение в автономном регулировании самоуправленческих отношений. Касаясь некоторых допущенных недостатков и ошибок в практике самоуправленческих отношений, автор подчеркивает, что они вызваны в первую очередь пережитками прошлого. Эти остатки прошлого определяют в известной степени и отношение к труду.

Вместе с устранением материальных причин этих пережитков, социалистическое общество должно быть так построено, чтобы всем трудящимся была дана возможность проявлять инициативу и осуществлять контроль на широком общественном плане. Такое положение в обществе должно отличать человека социалистического общества от человека буржуазного общества и должно способствовать проявлению активности и способностей трудящихся.

Но мало признать это право, нужно дать и возможность исполнять эту роль. Кроме всего остального необходимо поднять образовательный и культурный уровень населения. Это является существенным и для экономического развития общества.

Статья заканчивается заключением автора, что поднятие образовательного и культурного уровня населения является одним из основных условий для полного раскрытия человеческой личности.

SUMMARY

Man and Work in the Conditions of Social Management.

— *A Contribution to Lenin's Teaching on the Role of Man and Work in Socialism* —

Departing from Lenin's concepts of the fundamental tasks in building of socialism, the author particularly stresses Lenin's concept of the need of record and control. Training of a worker to manage huge enterprises and organizations of large scale production and distribution is, according to Lenin, the only way of building socialism.

In view of Lenin's concept that now »everything lies in practice« some elements of the development of self-management relations in Yugoslavia are further expounded. Achievements of the unity between the basic and essential, and of the variety in conformity with specificity, are specially manifested in the autonomous regulating of self-management. Touching on some weak points in the practice of self-management relations, the author points that they are caused by inherited past in the first place. This inheritance determines, to a definite degree, attitude to work.

In addition to removing material causes of this inheritance, socialist society has to organize itself in such a way so as to make possible to everyone incentive, active participation in solving certain social problems, and control in the general social plan. Such a position in society should distinguish the man of socialist society from the man of bourgeois society and instigate human energy and capabilities.

It does not suffice to acknowledge such a right, but such a role should be made possible. In addition to other things, it would be necessary to raise the educational and cultural level of the population. This is essential for economic development of society too.

Finally, the author concludes that raising of the educational and cultural level of the population is one of the essential conditions for asserting human personality.

RÉSUMÉ

L'homme et le travail dans les conditions de la gestion sociale

— *Contribution à la doctrine de Lénine sur le rôle de l'homme et du travail dans le socialisme* —

En partant des conceptions de Lénine sur les devoirs fondamentaux de l'édification du socialisme, l'auteur a tout particulièrement mis en relief la conception de Lénine relative à la nécessité de l'état administratif du jour et du contrôle. La formation des ouvriers afin de pouvoir gérer les grandes entreprises et les organisations importantes de la production et de la répartition est selon Lénine la seule voie de l'édification du socialisme.

En considération de la conception de Lénine que »tout est actuellement dans la pratique« certains éléments ont été exposés ensuite du développement des rapports d'autogestion en Yougoslavie. La réalisation de l'unité quant au fond et à l'essentiel et de la diversité de formes conformément au spécifique, se manifeste en particulier dans le règlement autonome, des rapports d'autogestion. En effleurant la question de certaines faiblesses dans la pratique des rapports d'autogestion l'attention a été attirée sur celles qui ont été causées en premier lieu par l'héritage du passé. Cet héritage détermine aussi, dans une mesure spécifiée, l'attitude à l'égard du travail.

Outre l'élimination des causes matérielles de cet héritage, la société socialiste doit s'organiser de telle sorte pour rendre possible l'initiative, la

participation active dans le règlement des problèmes sociaux déterminés et le contrôle sur le plan social général de la part de tous. Une telle situation dans la société doit distinguer l'homme de la société socialiste de l'homme de la société bourgeoise et devra servir de stimulant à l'énergie et aux capacités humaines.

Il ne suffit pas de reconnaître ce droit mais il faut aussi que ce rôle soit rendu possible. En outre, il est nécessaire d'élever le niveau de l'instruction et culturel de la population. C'est essentiellement important de même pour le développement économique de la société.

En terminant l'auteur conclut que le relèvement du niveau de l'instruction et culturel est une des conditions fondamentales de l'affirmation de la personnalité humaine.